

Török vagy nem török... A magyar–török nyelvrokonításról dióhéjban

Tóth Diana Viktória

nyelvész, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Nyelvészeti Doktori Iskola

Absztrakt:

A magyar–török rokonságeszme százötven éve erősen jelen van a köztudatban. Az uráli és altaji nyelvek rokonsága már a 19. század első felében felvetődött, de igazán az ún. „ugor–török” háború, az anyanyelvünk eredetéről szóló első tudományos jellegű vita során, az 1870-es évektől kezdve terjedt el ez az elmélet, amely hol erősebben, hol kevésbé látványosan, de folyamatosan jelen van a magyarországi közbeszédben. Írásomban egy, a nyelvrokonításra, azon belül is elsősorban a magyar–török hipotézisre vonatkozó kérdőíves felmérés tanulságait ismertetem, de előtte röviden felvázolom a török rokonság hipotézisének mozgatórugóit, bemutatom a magyar–török érintkezések három szintjét, és igyekszem tisztázni az alapfogalmakat.

Kulcsszavak: nyelvrokonítás, a magyar nyelv eredete, urál-altaji rokonság, törökségi nyelvek, jövevényszavak

1. Ki a török?

A *török* kifejezés gyűjtőfogalom, több nyelvet és népet, népcsoportot neveznek így. A magyar nyelv török rokonságáról szólva mindenekelőtt a fogalmakat kell tisztázni.

A *mai török* Törökország nyelve. Ezt a szakemberek *oszmán-töröknek*, *anatoliai töröknek* vagy *törökországi töröknek* hívják. A Volga–Káma vidéken élő tatárok, csuvasok és baskírok a *volgai török* nyelveket beszélik. Az 5–12. század között a kelet-európai sztyeppevidéken élt népek a nyugati ótörök nyelvváltozatokat beszélték. Szintén gyűjtőfogalom a *türk*, ez egyrészt a keleti törökök megnevezése volt, másrészt a bizánci forrásokban a magyarokat is rendre türköknek nevezték. A Kelet-Európa és Ázsia számos nyelvét magában foglaló nyelvcsaládot *török(ségi)*nek nevezzük, ez a mongol és a mandzsu-tunguz ággal együtt alkotja az *altaji* nyelveket.

A magyar nyelv (és nép) története során a nyugati ótörök nyelvváltozatokkal és azok hordozóival, valamint az oszmán-törökkel is kapcsolatba került. Elődeink, az uráli nyelvcsalád sok ezer éve élt népességéről korábban azt feltételezték, hogy az altajakkal együtt alkottak egy ősi nyelvcsaládot, de ennek a létét nyelvészeti eszközökkel nem tudjuk bizonyítani. Ezek az érintkezések más és

más korban, eltérő keretek között zajlottak (Németh 1927, Zsirai 1937/1994: 5–21, Ligeti 1986: 322–329).

2. Mikor és hogyan érintkezett a magyar nyelv a török(ségi) nyelvekkel?

A magyar–török érintkezéseknek három szakaszát lehet elkülöníteni: a) a vándorlások korának ősmagyar–ótörök kapcsolatai, b) a honfoglalás után hazánkba települő kunok, besenyők hatása az ómagyar nyelvre, c) a 16–17. századi 150 éves török hódoltság.

2.1. Ótörök jövevényszavaink, ótörök kultúránk

A 6–11. századi népvándorlás során a török nyelvek Közép-Ázsia, Szibéria és Törökország területén terjedtek el. Török jövevényszavaink legrégebbi rétege a honfoglalás előtti időkből maradt ránk, ez a magyar szemszögéből nézve az ősmagyar kort jelenti. Róna-Tas András szerint (1997: 50–51) a legkorábbi érintkezések az 5. századra tehetőek, ez a hatás a honfoglalásig, a 9. század végéig tartott.

Róna-Tas András és Berta Árpád az ótörök–magyar kapcsolatokról szóló nagy szintézisének (*West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*, 2011) adatai szerint a honfoglalás előtti jövevényszórétegünk több mint 400 elemet számlál.¹ Az ekkor átvett szavaink nagy része olyan „műveltség szó”, amelyek a magyarság életmódváltásának lenyomatait hordozzák magukon. Ekkor váltunk halász-vadász-gyűjtögető népekből sztyeppei lovas nomád néppé. Az állattartás² nagymértékben fejlődött, erről tanúskodnak idevágó jövevényszavaink, pl. *barom, bika, borjú, disznó, kos, ökör, tinó, tyúk, üdő, ürü; kantár, gyeplő, ól*. A földművelési kultúra változására utal az *alma, árpa, bors, borsó, búza, dara, dió, gyümölcs, kender, komló, kökény, körte, som, szőlő, torma* (egyéb növények: *bojtorján, csalán, gyékény, gyom, kökőrcsin*). A társadalmi berendezkedéssel, a hitvilággal kapcsolatos új szavaink például a *törvény, tanú, betű, ír, bölcs, boszorkány, sárkány*. A félig nomád, félig letelepedett életre utal a *bölcső, sátor, kapu, karó, ács*. Az öltözködés szókincse is bővült: *bársony, gyöngy, gyűrű, gyűszű, ködmön, köpönyeg, saru*. Az ótörök jövevényszavak alapvetően főnevek, ritkábban melléknevek (pl. *apró, bátor, gyáva, gyenge, iker, kék, kis, öreg, sárga*) és igék (*arat, bocsát, csatol, csihol, gyaláz, gyárt, söpör; szán, szór, szúr, teker*) (Gombocz 1908, Benkő 1982: 280–283, Ligeti 1986, WOT, Bakró–Nagy 2021: 112–116).

¹ A kérdéskörre reflektál, etimológiákat pontosít Honti László *A magyar és a nyugati ótörök szókészlet kapcsolatairól* című, 2017-ben megjelent könyvében.

² Valószínű, hogy a magyarságnak ebben a korban már nem volt újdonság a lótarítás, hiszen ilyen jellegű török jövevényszavakat nem ismerünk (a lótarítással az ugor korban az irániak révén ismerkedtünk meg).

A magyarságot, a magyar nyelvet ért ótörök hatás hatalmas volt. Ahogy a neves turkológus, Agyagási Klára megfogalmazta: „...a magyarság a törökséggel folytatott kapcsolatai során finnugor nyelvű, de török műveltségű néppé vált” (Agyagási 2014: 203).

2.2. Kun-besenyő jövevényszavaink

Ez a törökségi jövevényszavaink középső rétege. A hazánkba települő kunok, besenyők is hatással voltak a nyelvünkre az ómagyar korban. A besenyőkkel való érintkezésünk a 10–11. századra, a kun kapcsolat a 13. századra tehető. Az ide tartozó elemek száma lényegesen kevesebb az ótörök réteghez képest: *árkány, árok, bicsak, csabak, csákány, csanak, csat, csécs, csiger, csipa, csóka, csoport, csökönös, díj, hurok, kalauz, kobak, kocsány, kun, orosz, örmény* stb. (Németh 1921: 26, Benkő 1982: 283, Mándoki Kongur 2012).

2.3. Oszmán-török jövevényszavaink

A törökországi török nyelv jelenleg nagyjából 56 millió fős anyanyelvi beszélő-közösséggel rendelkezik. A 19. században nyelvi modernizációs törekvések kezdődtek, melyek az arab és perzsa jövevényszavak megritkításával és a régi török elemek visszaállításával jártak. A latin betűs írásra az egységes török irodalmi és köznyelv létrehozásakor, a 20. század második évtizedében tértek át.

A nálunk a török hódoltság idején használt nyelvváltozat a nyugati-ruméliai nyelvjárással volt a legközelebbi kapcsolatban. A törökökkel való kereskedelem már a hódoltság előtt is közvetítője volt az ottani anyagi kultúrának. Emellett a hódoltság magával hozta az iparosokat és kereskedőket, akik itt letelepedve fejlesztették bőr-, agyag-, szövő- és fonóiparunkat (Kakuk 1987: 94–95). Noha az oszmán-törökök 150 évig uralták Magyarországot, ezen idő alatt meglepően kevés jövevényszó került nyelvünkbe, hiszen a jövevényszavak bekerülését nem támogatta a magyarok és törökök között feszülő megszállott-megszálló viszony. Az oszmán-török jövevényszavak korabeli mennyiségét 250–300-ra teszik, az idők folyamán ezeknek a szavaknak a java kiszorult a mindennapi használatból vagy akár ki is veszett a nyelvünkből, mára csak mintegy 30 szó tartozik ebbe a rétegbe, pl. *áfium, basa, bogrács, dívány, dohány, findzsa, janicsár, kaftán, kávé, kefe, mecset, mufti, pajtás, pamut, papucs, pasa, szpáhi, szultán, tarhonya, zseb*. Átkerültek bizonyos helynevek (pl. *Tabán*) és családnevek (pl. *Arnót, Csató, Hamza* stb.) is (Gyarmathi 1999: 1129–1134, Klima 2010, Péli 2010, Bakró-Nagy 2021: 110).

Jelentős azonban az a szóréteg, amely déli szláv közvetítéssel kölcsönződött. Erről Kakuk Zsuzsa a következőket írja: „Jövevényszavaink izgalmas, sokat vitatott, olykor félre is értelmezett problémája a déli szláv közvetítés kérdése. Ennek a történelmi alapja az, hogy a hazánk területén állomásozó török katonák és polgári személyek – köztük az iparosok, kereskedők – nagyrészt nem anatóliai törökök, hanem eltörökösített, mohamedanizált balkáni szláv ajkú népek, fő-

leg bosnyákok. A szláv hatást fokozta, hogy a Balkánról tömegesen húzódtak magyar területre, főleg Dunántúlra a törökök elől menekülő szerbek, akkori nevükön rácok” (Kakuk 1987: 95).

A török hatás leginkább az öltözködést, a textil- és bőripart, illetve az étkezést érintette. Nagy szerepük volt a dohányzás szokásának elterjesztésében. Az ebből az időből származó jövevényszavaink jelentős részét tették ki a hadászati kifejezések is, viszont ahogy egyre halványult a megszálló Oszmán Birodalom emlékképe, úgy hullottak ki nyelvünkéből is ezek a kifejezéseink. Összegezve mégis elmondható, hogy az oszmán-török nyelvvel és kultúrával való érintkezésünknek mai napig van érezhető hatása a fentebb említett jövevényszavakon és átvett szokásokon keresztül (Kakuk 1987: 95–100).

3. Rokon vagy nem rokon?

A magyar is és az oszmán-török is ún. agglutináló (ragasztó) nyelv.³ Ennek a típusnak a legfőbb jellemvonása, hogy a toldalékokat a szavak végére ragasztja, pl. *ház-ban* ~ tör. *ev-de* (ezzel szemben az indoeurópai nyelvek előljárószókat használnak, pl. ang. *in house*). Az agglutináló nyelvek birtokos személyragokat használnak, pl. *ház-am*, tör. *ev-im* (az ieur. nyelvekben birtokos névmások vannak: ang. *my house*). A mi nyelveinkben névutók élnek (*a ház mögött*, tör. *evin arkasında*), az ieur. nyelvekben prepozíciók (*behind the house*). Jellegzetes jegy a magánhangzó-illeszkedés is. Az uráli és az altaji nyelvek nem ismerik a nyelvtani nemeket. (A tipológiai jegyekről bővebben: Zsirai 1937/1994: 508–509.)

A tipológiai rokonság azonban nem egyenlő a közös eredettel, a nyelvgenetikai⁴ rokonsággal (ezt valójában könnyű belátni, hiszen például a világ 6–7000 nyelvéből mintegy másfélezer agglutinál, de ebből nem következik az, hogy minden agglutináló nyelv rokona lenne a magyarnak). Két vagy több nyelv rokonságának legfőbb és egyben elengedhetetlen ismerve a szabályos hangmegfelelések rendszere és az alapszókinccs közös eredete. Ilyen összefüggések a magyar és a török között nem mutathatók ki⁵ (Maticsák 2020: 103, Pusztay 2020:

³ A világ nyelveit négy fő tipológiai csoportba lehet osztani: izoláló, flektáló, agglutináló és polyszintetikus.

⁴ A (nyelv)genetikai osztályozás alapja a közös eredet, ennek alapján nyelvcsaládokat lehet elkülöníteni. A legismertebb nyelvcsaládok: indoeurópai (ide tartozik Európa legtöbb nyelve, pl. angol, német, holland, svéd, dán, norvég, latin, spanyol, francia, olasz, görög, albán, lett, litván és a szláv nyelvek), sémi-hámi (pl. héber, arab), sino-tibeti (pl. kínai, tibeti), uráli/finnugor (pl. magyar, finn, észt, lapp) és a korábban már említett altaji, benne a török, azeri, tatár, csuvas, baskír; mongol).

⁵ Pl. *mi* ~ finn *me*, tör. *biz*; *ti* ~ fi. *te* ~ tör. *siz*; *vér* ~ fi. *veri*, tör. *kan*; *kéz* ~ fi. *käsi*, tör. *el*; *szem* ~ fi. *silmä*, tör. *göz*. Ez a néhány adat is világosan mutatja, hogy az alapnyelvi szókészletben a finnugor nyelvek és a török között semmilyen egyezés nem mutatható ki.

100–124). Érthető azonban, hogy a laikusok számára az alapvető tipológiai hasonlóságok a jövevényszavak sokaságával és a török kulturális hatással tetézve hihetővé teszik a magyar–török nyelvrokonságot.

4. Az ugor–török háborútól a 20. század végéig

A magyar–török rokonságot szórványosan már a 17–18. században is felvetik egyes történészek (pl. Töppelt Lőrinc, Martin Vogel, Johann Eberhard Fischer). Pray György, majd később Vámbéry Ármin azt vallotta, hogy a magyar a finn-ugor nyelvek és a török nyelv között helyezkedik el. Sőt, amikor a 19. század legjelentősebb magyarországi finnugristája, Budenz József (1836–1892) Magyarországra költözött, ő is ezt a nézetet képviselte, még 1862-es akadémiai székfoglalójában is (*Török–magyar nyelvhasználat és hasonlító magyar–altaji hangtanról*). Cseremis, lapp, mordvin, zürjén, votják és csuvas tanulmányai alapján azonban nemsokára arra a következtetésre jutott, hogy ez a feltevés téves. A *Magyar és finn-ugor nyelvekbeli szóegyezések* című munkájában fejtette ki először azt a gondolatát, hogy a törökkel való szóegyezéseink csak érintkezésen alapulhatnak, s a nyelvünk finnugor. Ekkoriban még nem voltak teljesen tisztázva a jövevényszóvá minősítés kritériumai, ezt Budenz végezte el. Budenz a magyar tőszókat a hangalak és jelentés szempontjából összevetette a többi finnugor nyelvvel, és 850 olyan magyar tőszót talált, amelyek rokonságot mutattak a finnugor nyelvekben (Lakó 1980: 19–50).

A nyelvészeti vitában az ugor tábor élén Budenz állt, míg a török élén Vámbéry Ármin. Az elterjedőben lévő finnugor nézetnek meggyőző érvei voltak, melyeket eleinte maga Vámbéry is elismert, azonban megjegyezte, hogy a törököt mint másodfokú rokon nyelvet is el kell fogadnunk. Ezt a gondolatmenetet az 1870-ben megjelentetett *Magyar és török–tatár szóegyezések* c. tanulmányában fejtette ki. Budenz erre adott válaszában kitért Vámbéry hibáira. Ezeket Lakó György így magyarázta: „Vámbéry nem vette kellőképpen figyelembe a finnugor adatokat és magyarázatukat, mellőzte a magyar és a többi finnugor nyelv között megállapítható ragozásbeli és szóképzéstanai egyezéseket, a török nyelvi adatokat viszont, hogy a maga malmára hajtsa a vizet, sokszor elferdített alakban közölte, sőt céljai érdekében még nem létező török szavakkal meg hangutánzó és arab, perzsa jövevényszavakkal is operált. [...] Megtévesztő számadatokkal igyekezett olvasóit a török rokonság gondolatának megnyerni” (Lakó 1980: 56). A vita nemsokára áttörte a tudományos kereteket. A közvélemény inkább a török oldalra foglalt állást, viszont tudományos körökben a vita ugor, azaz finnugor győzelemmel zárult. Lakó György a vita előnyeit az adatok összegyűjtésében, rendszerezésében, a nézetek tisztázásában, valamint a kutatómódszer kidolgozásában látta (Zsirai 1937/1994: 511–534, Lakó 1980: 50–55, Ligeti 1986: 9–50, 61, Maticsák 2020: 104–107, Pusztay 2020: 89–90).

Azt hihetnénk, hogy a 20. században, a finnugor nyelvészet tudományos érvrendszerének térhódítása után visszaszorultak a magyar–török nyelvrokoní-

tási kísérletek, mégis azt látjuk, hogy ezeknek a nézeteknek több képviselője is akadt.

Szentkatolnai Bálint Gábor a 20. század elején divatos, ún. turáni nyelvcsalád tanulmányozásába mélyedt, melynek tagjainak vélték a tamil, japán, koreai, hun, magyar, finn, mongol, török-tatár, mandzsu-tunguz, szamojéd, illetve egyéb himalájai nyelveket. Csőke Sándor szerint az urál–altaji rokonságba bevonható a perui aymara és a kecsua is, s ennek bizonyítására szöveghasonlításokat is végzett, sőt ezt tetézve kijelentette, hogy a tanulmányozott két nyelv lehet a finnugor alapnyelv visszafejtésének kulcsa. Zsuffa Sándor 1942-ben megjelent *A magyar nyelv nyelvrokonságai* című művében összemosza a turanizmust és az árjasítást (Hegedűs 2003: 131–138).

A 20. század végén újra felerősödtek a török nyelvekkel való rokonítási kísérletek. Ezek legfőbb képviselője Sára Péter és Kiszely István (Hegedűs 2003: 148–149). Sára Péter *A magyar–török rokonságról. A magyar nyelv eredetéről másképpen c. könyv tanulságai* című írásában így fogalmaz: „...csak a kemény tényekre és az igazságra szeretném ráirányítani olvasóink figyelmét, mert meggyőződésem szerint nyelvünk, népünk eredetéről vallott, hirdetett nézeteinket feltétlenül át kell gondolnunk, újra kell fogalmaznunk, mert szókincsünk alaprétegének döntő többségét nem kezelhetjük mostohagyerekként egy téves koncepció miatt még akkor sem, ha ezt a koncepciót a legerősebb hatalmak és tekintélyek védik” (Sára 1995: 18). Itt is feltűnik a finnugor rokonság tagadóinak kedvenc toposza, az osztrák (vagy szovjet) hatalmak ármánykodása. Sokak szerint a „hatalmak” a finnugor rokonítást használták fel a magyar öntudat megtörésére.

Sára Péter a hangmegfeleléseket túl szigorú szabályszerűségeknak tekinti, melyek tarthatatlanok. Mindezt ő így fogalmazza meg: „Arra a kérdésre, hogy mi lehetett az oka annak, hogy ezt a hihetetlenül nagyszámú magyar–török szövegezt nem ismerték fel korábban, alig adhatunk más magyarázatot, mint azt, hogy a régi szemlélet alapján nem is lehetett, mert a régi kutatók lépten-nyomon belebotlottak azokba a szabályokba, korlátokba, amelyeknek egyetlen és kizárólagos célja volt a magyar nyelv finnugor voltának bebizonyítása” (Sára 1995: 8). Megoldásként pedig a szabály tágítását nevezi meg.

A Petőfit Barguzinban megtalálni vélő antropológus, Kiszely István szerint Belső-Ázsiából származunk, és az ujugorok rokonai vagyunk. Ezt ő antropológiai és néprajzi érvekkel „bizonyítja”, többek között a paprikás csirke és a mézeskalács hasonló elkészítési módjával... (bővebben ld. Maticsák 2020: 112).

5. A török rokonság kérdése ma

A mai Magyarországon újra erősödni látszik a magyar–török/ótörök nyelvrokonsítás eszméje (a hunnal együtt), a dicső múlt keresésének jegyében. A nyelvi kölcsönzések mellett vitathatatlanul nagyon erős az ótörököknek a kultúránkra, szokásainkra és hitvilágunkra gyakorolt – a nyelvészek és történészek által soha

nem tagadott – hatása. Erre helyezi a hangsúlyt a Kurultaj-mozgalom. A *kurultaj* szó törzsi gyűlést jelent. A mozgalom a sztyeppe-i lovasnomád életmódhoz tartozó gyűlések fontosságára és annak az ősi magyar kultúrában betöltött szerepére hivatkozva tartja fontosnak ezt a fajta hagyományőrzést.⁶ Bár egyértelműen kiviláglik, hogy ebben az esetben a hangsúly a kulturális, szokásbeli és hitvilági hasonlóságokra tevődik, ezzel a hátszéllel sokan mégis a nyelvrokonság kérdés-köréhez jutnak el.

Magyarország 2018-ban belépett a Türk Tanácsba, amely ma már a Türk Államok Szervezeteként ismert. A szervezetet öt török nyelvű állam alkotja (Azerbajdzsán, Kazahsztán, Kirgizisztán, Törökország, Üzbegisztán), Magyarország és Türkmenisztán megfigyelőként van jelen. A Tanács célja az államok közötti összetartás megerősítése és megerősítése, az „együtt újra nagyvá lehetünk” elv alapján.⁷ Belépésünk önmagában is táplálhatja a török rokonság érzésének jogosságát, hiszen a törökségi nyelvű országok mellett csak Magyarország került be az államszervezetbe. Ez a tagság, amellyel, hogy erősíti a törökökkel való összetartozás érzetét, könnyen a török nyelvrokonság fel- és elismeréséhez vezet az erre fogékony közegben.

Az utóbbi időben – elsősorban a tudomány háttérbe szorítása, szorítása, a fentebb említett dicsőséges múltkép tudatos építése eredményeképp – igencsak megszaporodtak az alternatív nézetek a magyar nyelv és nép eredetéről. A finnugor nyelvtudomány ezekre általában gyorsan reflektál. A tudománytalan tanok ellen rendre fellépnek a finnugor nyelvészek és őstörténészek, az elmúlt bő két évtizedben elsősorban Honti László, aki több cikk mellett két jelentős könyvet is publikált (Honti 2010, 2012), valamint Bakró-Nagy Marianne (2018a, 2018b), Csúcs Sándor (2006, 2009, 2019), Fejes László (2013), Keresztes László (2003; ld. még Keresztes – Csúcs 2006); Maticsák Sándor (2018a, 2018b, 2020, 2024), Pusztay János (2020), Klima László (2012, 2013), Sándor Klára (2011), Szevevényi Sándor (2015) és mások.

A tudománytalan elméletek, a finnugor rokonság tagadása szervesen kapcsolódik az összeesküvés-elméletekhez. Krekó Péter öt pontban foglalja össze ennek a narratívának a sarokpontjait: a) a finnugor elmélet tudatosan terjesztett hazugság; b) a hazugság célja: a magyarság nemes származásának eltitkolása; c) a hazugság terjesztése és az igazság elhallgatása a nagyhatalmak érdeke; d) az akadémiai közösség csak ezeknek a látható vagy láthatatlan erőknél az ügynöke; e) az igazmondókat elhallgattatják, elnyomják, kirekesztik vagy üldözik (Krekó 2018: 148–150). Ezek a nézetek pozitív hatást gyakorolnak a „kollektív önértékelésre”, hiszen egyszerre hirdetik a kiválasztottságot és egy bizonyos csoport-hoz (jelen esetben a türkökhöz, törökökhöz) való tartozást (Krekó 2018: 156–157).

⁶ Elérhetőség: <http://kurultaj.hu/kurultaj/>

⁷ Elérhetőség: <http://www.turkkon.hu/HU/>

A politika a tudomány segítője és ellenlábas is, hiszen támogatásával elérheti a különböző nézetek társadalmi tudatba való beépülését. A „kollektív ön-értékelés” a dicső múlt hajszolásában lel megnyugvásra. Róna-Tas András felhívja a figyelmünket arra, hogy az iskolában közvetített nemzettudat nem nevezhető egészségesnek, hiszen dominál benne a dicső múltba révedés. Ő a hét vezér és a hét Nobel-díjas példáját hozza, mely rendkívül jól rávilágít az iskolai tananyag hiányosságaira (Róna-Tas 2018: 171).

6. Egy kérdőíves felmérés tanulságai

2020-ban harmadmagammal (Durucskó Fannival és Paál Zoltánnal) kérdőívet állítottunk össze, amelyben a nyelvrokonság különböző aspektusait vizsgáltuk. Elsősorban arra próbáltuk keresni a választ, hogyan vélekednek ma az emberek a magyar nyelv eredetéről, mennyiben fogadják el a finnugor rokonságot, s mennyiben vélik igaznak a többi rokonságelméletet. Kérdőívünket 446 fő töltötte ki, ők a finnugor eredet mellett a hunnal és a törökkel való rokonságot jelölték meg a legtöbbször, mint igaznak tartott állítást. E két alternatív rokonításnak ma is meghatározó szerepe van.

Mostani kérdőívem 11 kérdést tartalmazott. Az első három kérdés a kitöltő hátterére vonatkozott (kor, iskolázottság, településtípus). Ezeket a kérdéseket a korábbi kutatásunkra alapozva tekintettem relevánsnak, kimutattuk ugyanis, hogy e három tényezőnek igen nagy szerepe van a nyelvrokonság megítélésében. A 4–8. kérdésekkel a kitöltők nyelvészeti, nyelvtörténeti tudását, érdeklődését mértem fel. Az utolsó három kérdésben az alanyok személyes véleményére voltam kíváncsi. A kérdőív online volt elérhető, anonim módon lehetett kitölteni. Összesen 73 fő válaszolt a kérdésekre.

1) A kitöltők kora:

Kor	Kitöltők száma	(százalék)
–18	4	5,6%
18–25	18	25,0%
26–40	13	18,1%
41–60	19	26,4%
61–	18	25,0%

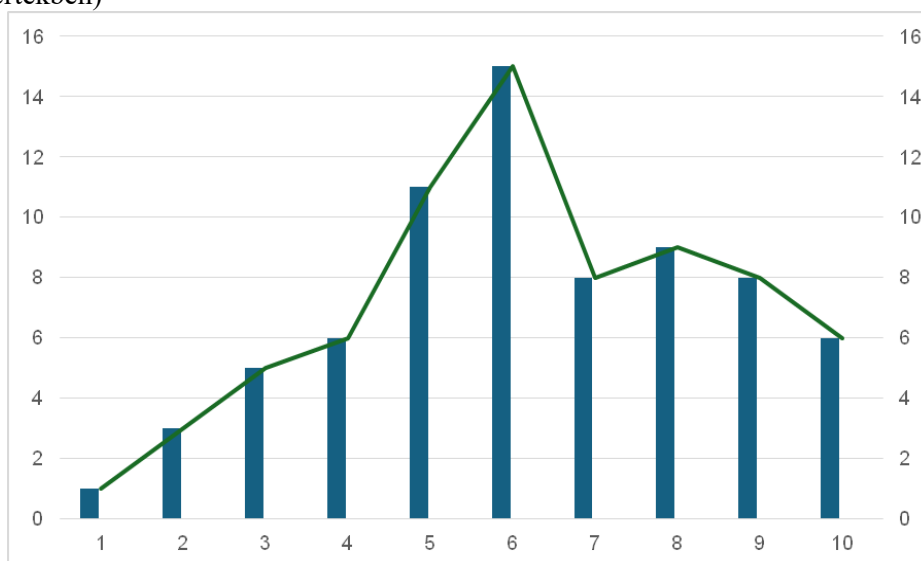
2) Iskolázottság:

Általános iskola	7	9,7%
Középiskola	43	59,7%
Főiskola	12	16,7%
Egyetem	10	13,9%

3) Településtípus:

Község/falu	10	13,9%
Város	57	79,2%
Főváros	5	6,9%

4) Mennyire érdeklí Önt nyelvünk eredete? (1: egyáltalán nem; 10: teljes mértékben)

A válaszok alapján az a következtetés vonható le, hogy a kitöltőket bizonyos mértékig érdekli a nyelvünk eredete, hiszen a válaszok 64%-a meghaladja az ötös értéket. A legtöbb válaszadó a hatos értéket jelölte meg, a második legtöbb az ötöst, ami arra enged következtetni, hogy a kitöltők nagy részét foglalkoztatja ugyan valamennyire a nyelvünk eredete, de ez nem feltétlenül tartozik a fő érdeklődési körébe.

5) Figyelemmel kíséri-e a magyar nép és nyelv eredetére vonatkozó kutatásokat?

(A kérdésre a négy lehetőség egyikének megjelölésével tudtak választ adni.)

Néha beleolvasok az ezzel kapcsolatos hírekbe.	70,8%
Egyáltalán nem foglalkoztat a kérdés.	15,3%
Gyakran elolvasom az ilyen híreket.	11,1%
Nagyon érdekel ez a téma.	2,8%

Az előző kérdésre adott válaszokhoz hasonló kép bontakozik ki itt is: a válaszadókat alapvetően érdekli a téma, de nem annyira, hogy sok időt és energiát fordítsanak az információk követésére.

6) Melyik állítással ért egyet?

Három válaszlehetőségből választhattak a kitöltők, több válasz megjelölése is lehetséges volt.

A nyelvek rokonsága nem feltétlenül jelenti a népek rokonságát.	40
A nyelvek rokonsága a népek rokonságát is jelenti.	20
A genetikai kutatások révén fény derül a nyelvrokonságra is.	17

Az első és a második állítás kizárja egymást, értelemszerűen egyetlen esetben sem jelölték meg mindkettőt egyszerre. Azt a konklúziót vonhatjuk le, hogy sokan még mindig nem különítik el a nép és nyelv fogalmát, amely a finnugrisztika egyik alaptétele. Érdekes megoszlás tapasztalható a 60 év fölöttieknél, ugyanis ebben a korcsoportban kiegyenlítődnek ezek az állítások.

7) Melyik állítással ért egyet? (Több válasz is bejelölhető volt.)

A magyar a finnugor nyelvcsaládba tartozik.	46
A török nyelvből származó szavaink többségét a 150 éves együttélés során vettük át.	42
A magyarok a hunoktól származnak.	21
A székely rovásírás és a sumér ékírás rokonságot mutatnak egymással.	11
A hun írásos bizonyítékok alátámasztják a nyelvrokonságot.	9
A török és a magyar nyelv rokonságának bizonyítéka a kölcsönös érthetőség.	8
A török és a hun rokon nyelvek.	6
A világ legrégebb nyelve a magyar.	5
A török és a magyar nyelv rokonságának bizonyítéka, hogy mindkét nyelv ragozó.	4

Ez a kérdés azt volt hivatott mérni, hogy a kitöltők körében a hun, illetve a török rokonítással kapcsolatban milyen állítások az elfogadottak. A 2020-ban végzett kutatás kimutatta, hogy a finnugor rokonság mellett a két vezető elméletnek a hun és a török rokonságot lehet tekinteni. Az előző kutatásban viszonylag pozitív kép rajzolódott ki, hiszen a válaszadók 80%-a a finnugor rokonságot (is) megjelölte, viszont a jelenlegi kutatásban ez az arány már csak 64,8%. Ez is jól mutatja, hogy mennyire erős a két másik rokonítási kísérlet (és a mai közélet) hatása. Szomorú tény, hogy csak 13 olyan válaszadó volt, aki kizárólag a finnugor nyelvcsaládba való tartozásunk mellett tette le voksát!

Az iskolázottság szerepe ebben a kérdésben egyértelmű volt. A jelenlegi kutatásban a finnugor rokonságot valamilyen mértékben elfogadók a középiskolát végzettek esetében 62,8%, míg az egyetemet végzettek esetén 80% volt.

Ha megvizsgáljuk a finnugor rokonság elfogadottságát korcsoportok szerint, akkor azt láthatjuk, hogy az életkor emelkedésével egyre inkább jelölik a hun, illetve a török rokonítás valamely formáját. A finnugor rokonságot elfogadók százalékos aránya a 18 év alattiaknál 100%, a 18 és 25 év közöttiek csoportjában 76,5%, 26 és 40 év közöttieknél 69,2%, 41 és 60 év közöttieknél 63%, míg a 60 év felettiek esetén 44%.

42 esetben jelölték be azt, hogy a török jövevényszavaink nagy részét a 150 éves hódoltság alatt vettük át. Ez a laikusok számára talán egyértelműnek tűnhet, hiszen nem feltétlen képezi a közbeszéd szerves részét az a tény, hogy milyen régóta is érintkeznek a magyarok a törökökkel.

8) Ha érdeklődik a magyar nyelv rokonsága iránt, honnan szerzi ismereteit? (Több válasz is bejelölhető volt.)

Még az iskolában tanultam róla	40%
Internetes forrásokból	32%
Televízióból, rádióból	14%
Tudományos-ismeretterjesztő előadásokból	9%
Szakkönyvekből	5%

A válaszadók többsége az iskolai tanulmányokat, valamint az internetet részesíti előnyben. Utóbbi azért veszélyes, mert a különféle rokonítási elméletek javarészt az interneten találják meg támogató közegüket – mindennemű kontroll nélkül. Az egyetemet végzettek 30%-a a szakkönyveket, 30%-a a tudományos-ismeretterjesztő előadásokat hívja segítségül, míg az általános iskolát végzett válaszadók esetén ez 0% volt.

A közoktatásnak régóta szerves része a nyelvrokonság oktatása, de az utóbbi időben aggasztó tendenciák mutatkoznak, a finnugor rokonság háttérbe szorulása ugyanis az új középiskola tankönyvek szellemiségében is tükröződik. A *Debreceni Szemle* 2024/1. számában olvashattuk Lajos Panna írását arról, hogyan tükröződik a nyelvrokonság két, jelenleg használatos középiskolai magyarnyelvtan-könyvben. A szerző megállapítja, hogy ugyan a finnugor rokonság (még) tudományos tényként szerepel, de egyre több jele van a rokonság relativizálásának. A hun néprokonság eszméje már ott lappang a sorok között. Az új történelemkönyvekben ennél is rosszabb a helyzet. Oszkó Beatrix és Sipos Mária két ötödikes, illetve két kilencedikes történelemtankönyvet vont vizsgálat alá. Megállapították, hogy a finnugor nyelvrokonságunk bizonyítására és bemutatására alapvetően kevéssé törekszenek a tankönyvek, inkább a hun eredetünk mellett foglalnak állást, a nép és nyelv kategóriáinak zavaros összemosásával. Ha a tankönyvek tendenciózusan megkérdőjelezzik (majd tagadják) a finnugor rokon-

ságot, az a következő generációk szemléletében egyértelműen tükröződni fog (Oszkó – Sipos 2020: 3–14).

9) Ön szerint honnan származik a magyar nép?

Ez a kérdés arra hivatott, hogy felmérje a kitöltők őstörténeti tájékozottságát a magyar nép honfoglalás előtti életéről. A válaszadók 29%-a ázsiai eredetet nevez meg, 27%-a a magyarok hunoktól való származása mellett teszi le voksát. Az Urál-hegység környéki őshazát mindösszesen csak négy (!) válaszadó említette meg.

10) Ha Ön elfogadja a magyar–hun rokonságot, kérjük, fejtse ki, mire alapozza nézeteit!

A kitöltők túlnyomó többsége egyetért a magyar–hun rokonítással, s mindössze csak öten vetik el ezt a rokonítási kísérletet. Nézetüknek alapjaiként a monda-kincsünket, illetve a rádiót, televíziót, valamint a közbeszédet említik.

11) Ha Ön elfogadja a magyar–török rokonságot, kérjük, fejtse ki, mire alapozza nézeteit!

Erre a kérdésre sajnos kevés válasz érkezett, viszont azokból arra lehet következtetni, hogy a többség a 150 éves hódoltság büvöletében nyilatkozik a rokonságról. Idézek néhány olyan választ, amelyek a fent már említett sztereotipikus magyar–török nyelvrokonítás táplálói:

„A 150 éves török uralom alatt több generáció felnőtt. Ez elég hosszú idő arra, hogy ezalatt a nyelvben is történjen változás, a szavak átformálása, esetleg török szavak átvétele.”

„Elfogadom a finnugor nyelvrokonosság elméletét, de ebből semmiképp sem következik, hogy bármilyen más kötődésünk lenne a nyelvcsaládba tartozó népekhez. A magyarok, a hunokhoz, avarokhoz, kunokhoz hasonlóan sztyeppei népek-ként érkeztek a Kárpát-medencébe. Csakúgy, mint a türk népek Kis-Ázsiába. A hadviselésben, viseletben, szokásokban, életmódban stb. egyértelműek a hasonlóságok. Tudtommal a mai álláspont szerint nem évszázadok, hanem inkább évtizedek telhettek el az „Őshazából” való vándorlás óta. Mivel pedig a sztyeppei népek nem egyik évtizedről a másikra alakulnak ki, nem hiszem, hogy a nyelvrokonyságon túl bármiféle egyéb rokonság fennállna a magyarok és a halász-vadász-gyűjtögető, medvék elől rohángáló finnugor népek között.”

„Genetikai hasonlóság (küllem, hangképzés).”

„Hallottak alapján a törökök és a magyarok könnyen megértik egymást.”

„Sok közös szavunk van velük.”

„Szóazonosságok.”

„Szeretik a magyarokat. Jó náluk.”

7. Összegzés

Alapvetően elmondható, hogy a kitöltők nagyobb része érdeklődik a nyelvrokonság iránt, ugyanis 64%-uk az egytől tízig terjedő skálán ötösnél magasabb értéket jelölt válaszként, viszont ezzel kapcsolatos híreket csak néha olvasnak. A kitöltők 52%-a fogadta el a nép és nyelv rokonságának szétválasztását, míg 24%-uk a genetikától (is) várja a választ.

Érdekes továbbá az a tény, hogy a finnugor rokonság valamilyen mértékű elfogadása 64,8%-ra csökkent a két másik elmélet mellett. Az iskolázottság szerepe ebben a kérdésben is kimutatható (alátámasztva ezzel a 2020-as mérésünket), hiszen míg a középiskolát végzettek esetében a rokonság elfogadásának aránya 62,8%, addig az egyetemet végzettek körében ez már 80%. Szociológiai változóként korcsoportok szerinti elkülönülést tapasztalhattunk, ugyanis minél idősebb korcsoportot vizsgáltunk, annál nagyobb százalékban jelent meg a finnugor rokonság mellett a hun vagy esetleg a török rokonítás. A leginkább elfogadott „tény” a válaszadók körében a török jövevényszavaink eredetére vonatkozott: többségük szerint azokat a 150 éves hódoltság idején vettük át.

Az információszerzés ebben a témakörben általában az iskolában tanul-takhoz és az internethez köthető (utóbbi mint forrás jól reprezentálja, hogy az utóbbi időben milyen hangsúlyeltolódások következtek be az információszerzési eszközök között). Érdekes, hogy a 18–25 és a 26–40 év közöttiek korcsoportjában van jelen leginkább a tudományos-ismeretterjesztő előadások és a szak-könyvek használata. Ugyanez az információszerzési stratégia az egyetemet vég-zettek körében volt a legnépszerűbb, 30%-kal.

A magyar nép eredetével kapcsolatban az általánosan elterjedt nézet az ázsiai, illetve a hun eredetre vonatkozott, míg az Urált vagy annak környékét csak négy válaszadó nevezte meg. A kérdőívekben ütköztetni kívánt hun és török rokonítási kísérletek különböző információkból táplálkoznak. A hun rokonság gondolatának fő forrása visszavezet minket az iskolákban tanultakhoz, illetve mondáinkhoz, míg a török a kérdőívet kitöltők körében inkább a 150 éves hódoltsághoz köthető.

Felhasznált irodalom

- Agyagási Klára 2014: A magyar–török nyelvi kapcsolatok. In: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.), Magyar őstörténet – tudomány és hagyományörzés. MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest. 199–204.
- Bakró-Nagy Marianne 2018a: Nyelvtörténet és humángenetika. Magyar Tudomány 179/1: 140–147.
- Bakró-Nagy Marianne (szerk.) 2018b: Okok és okozat. A magyar nyelv eredetéről történeti, szociálpszichológiai és filozófiai megközelítésben. Gondolat Kiadó, Budapest.

- Bakró-Nagy Marianne 2021: A magyar nyelv finnugor és török összetevői történeti megvilágításban. *Magyar Tudomány* 182. Különszám. 108–118.
- Benkő Loránd 1982: A magyar szókészlet eredete. In: Bárczi Géza – Benkő Loránd – Berrár Jolán, *A magyar nyelv története*. Negyedik kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest. [Első kiadás: 1967.] 259–350.
- Csúcs Sándor 2006: Viszonyunk az alternatív nyelvrokonításhoz. *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 149–158.
- Csúcs Sándor 2009: Gondolatok az alternatív nyelvrokonításról. *Finnugor Világ* 14/2: 3–10.
- Csúcs Sándor 2019: *Miért finnugor nyelv a magyar?* Reguly Társaság – Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Fejes László 2013: Négy tévhit a magyar–török „rokonsággal kapcsolatban. Nem lehetnénk inkább csak barátok? *Nyelv és Tudomány*, 2013. február 8. <https://m.nyest.hu/hirek/nem-lehetnenk-inkabb-csak-baratok>
- Gombocz Zoltán 1908: *Honfoglaláselőtti török jövevényszavaink*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Gyarmathi Imre: Oszmán–török. In: Fodor István (szerk.), *A világ nyelvei*. 1999: 1129–1134.
- Hegedűs József 2003: *Hiedelem és valóság. Külföldi és hazai nézetek a magyar nyelv rokonságáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Honti László 2012: *Anyanyelvünk atyafiságáról és a nyelvrokonság ismérveiről. Tények és vágyak*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Honti László 2017: *A magyar és a nyugati ótörök szókészlet kapcsolatairól*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Honti László (főszerk.) – Csúcs Sándor (szerk.) – Keresztes László (szerk.) 2010: *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kakuk Zsuzsa 1987: *Török kultúrhatás jövevényszavaink tükrében*. In: Kakuk Zsuzsa (szerk.), *Keletkutatás. Kiadja a Kőrösi Csoma Társaság*, Budapest. 94–104.
- Keresztes László 2003: *A magyar nyelv eredetkérdései (eredmények és kihívások a finnugrisztikában)*. *Folia Uralica Debreceniensia* 10: 107–126.
- Klima László 2010: *A török jövevényszavaink nagy része nem a 150 éves török megszállás alatt került a magyarba, mint sokat hiszik, hanem még a honfoglalás előtt. Vagy mégsem?* *Nyelv és tudomány*, 2010. szeptember 28. <https://m.nyest.hu/hirek/torok-es-magyar>
- Klima László 2012: *Honfoglalók? Magyarok?* <https://www.nyest.hu/renhirek/honfoglalok-magyarok>
- Klima László 2013: *Hun volt, hun nem volt...* <https://m.nyest.hu/renhirek/hun-volt-hun-nem-volt>
- Krekó Péter 2018: *Nagynak lenni a múltunk által – mások ellenében. A turanista összeküvés-elméleti eredetmítoszok szociálpszichológiai háttere*. In: Bakró-Nagy Marianne (szerk.) 2018b: 139–159.
- Lajos Panna 2024: *A finnugor nyelvrokonság a mai középiskolai nyelvtankönyvekben* *Debreceni Szemle* 2024/1: 23–38.
- Lakó György 1980: *Budenz József*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Ligeti Lajos 1986: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Maticsák Sándor 2018a: „A tízmillió nyelvész országa” – tények és tévhitek a magyar nyelv eredetéről. *Debreceni Szemle* 2018/3: 240–257.
- Maticsák Sándor 2018b: Hunok legyünk vagy maradjunk finnugorok? *Debreceni Szemle* 2018/2: 192–203.
- Maticsák Sándor 2020: A magyar nyelv eredete és rokonsága. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Maticsák Sándor 2024: Létezik-e szittyá rokonság? *Debreceni Szemle* 2024/1: 8–22.
- Mándoki Kongur István 2012: Kunok és magyarok. Közzéteszi Molnár Ádám. Molnár Kiadó, Budapest.
- Németh Gyula 1921: Török jövevényszavaink középső rétege. *Magyar Nyelv* 17: 22–26.
- Németh Gyula 1927: A türk népnév. *Magyar Nyelv* 23: 271–274.
- Oszkó Beatrix – Sipos Mária 2020: Hun vagy finnugor? Az új történelemkönyvek a nyelvrokonságról. *Finnugor Világ* 25/3: 3–14.
- Péli Péter 2010: Majdnem nyelvrokonaink: a török nyelvekről. *Nyelv és Tudomány*, 2010. Elérhetőség: <https://m.nyest.hu/hirek/majdnem-nyelvrokonaink-a-torok-nyelvekrol>
- Pusztay János 2020: Még mindig az ugor-török háború. Fejezetek a magyar nyelvhasználat történetéből. 2. kiadás. Nap Kiadó, Budapest. [Első kiadás: Az „ugor-török háború” után. Magvető Kiadó, Budapest, 1977.]
- Róna-Tas András 1997: Török nyelvi hatások az ősmagyar nyelvre. In: Kovács László – Veszprémy (szerk.), *Honfoglalás és nyelvészet*. Balassi Kiadó, Budapest. 49–60.
- Róna-Tas András 2018: Őstörténet és társadalmi tudat. In: Bakró-Nagy Marianne (szerk.) 2018b: 169–174.
- Róna-Tas, András – Berta, Árpád 2011: West Old Turkic. *Turkic Loanwords in Hungarian I–II. Turcologica. Band 84.* Harrassowitz Verlag, Wiesbaden. = WOT.
- Sándor Klára 2011: *Nyelvrokonság és hunhagyomány.* Typotex, Budapest.
- Sára Péter 1995: A magyar-török rokonságról. „A magyar nyelv eredetéről másképpen” c. könyv tanulságai. Püski, Budapest.
- Szevérenyi Sándor 2015: A finnugor mítosz. In: Povedák István – Hubbes László (szerk.), *Már a múlt sem régi... Az új magyar mitológia multidiszciplináris elemzése. Modern Mitológiakutató Műhely, Szeged.* 119–142.
- Zsirai Miklós 1937/1994: Finnugor rokonságunk. Az uráli nyelvrokonaikkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag rövid összegzésével közreadja Zaicz Gábor. 2. kiadás. Trezor Kiadó, Budapest. [1. kiadás: MTA, Budapest.]